

Галамага Е.В.

Институт филологии

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

МАГИЯ VS РЕЛИГИЯ В КОНТЕКСТЕ МЕНТАЛЬНОСТИ ДРЕВНИХ РИМЛЯН

Аннотация

В данной статье рассмотрены оппозиции понятий «магия» и «религия» в сознании древних римлян. На основе обобщения мнений религиоведов и мифологов была проведена дистрибуция этих понятий. Выявлены особенности и оппозиционные семантические признаки римской магии и религии. Обобщение свидетельств римских авторов и материала сакральных текстов позволило выявить характерные особенности римской ментальности в области их представлений о магии и религии.

Ключевые слова: магия, религия, ментальность, сознание, культ, ритуал.

Galamaga H.V.

Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

MAGIC VS RELIGION IN THE CONTEXT OF ANCIENT ROMANS' MENTALITY

Summary

In the present article oppositions of the notions «magic» and «religion» in ancient Roman consciousness are being considered. On the basis of mythologists and specialists in the field of religion the distribution of these two concepts was carried out. Features and oppositional semantic senses of the Roman magic and religion were revealed. Indications of the Roman authors and those made in sacral texts gave an opportunity to outline the principle peculiarities of the Roman mentality and their idea of magic and religion.

Keywords: magic, religion, mentality, consciousness, cult, ritual.

УДК 821.161.-2-3.09'19

СОЦІОФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР СМІХУ ЯК ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ БУТТЄВОЇ ДОМІНАНТИ. СМІХ ЯК АТРИБУТ БУТТЯ ТА ПОЛІСЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА

Куриленко Д.В.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто феномен сміху як буттєвої домінанти та атрибут осягнення навколишньої дійсності індивіда, особи, особистості. Сміх виступає як вияв свідомості людини, інструмент домінуючих ціннісних атрибутів та самоідентифікаційних орієнтацій і процесів, суб'єктивних інтенцій. Сміх верифікується як метод гармонізації та соціокультурної інтегрованості в сугестивному процесі та творчій парадигмі. Сміх – вираження найглибших думок найпростішим способом.

Ключові слова: феномен сміху, культурний патерн, реалізація, соціокультурна репрезентація, сугестивний процес.

*«Сміх покладено в душу нашу,
щоб душа наша відпочивала,
а не для того, щоб її розплескати»
Іоанн Златоуст [1, с. 274].*

Постановка проблеми. Сміх є реальністю, відчутною для кожного, через що зацікавленість цим багатоплановим явищем у соціофілософському дискурсі існувала повсякчас та завжди. Різні історичні епохи привносять свої акценти в аналізовану проблему, виділяючи насамперед, що сміх є суто людською властивістю (зокрема, Гомер вважав сміх подарунком богів). Насправді багато видів життєвої активності людей можна аналогічно пов'язати та інтерпрету-

вати на основі інформації про патерни поведінки інших живих істот або навіть неживих систем, однак сміх як фізіологічний і соціальний феномен належить саме людині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку науки проблема сміху є предметом міждисциплінарних досліджень. Серед авторів, які аналізують філософсько-культурологічні, соціальні проблеми сміху, слід назвати Л. Н. Столовича, С. С. Аверінцева, Г. О. Нодія, М. Т. Рюміна та інших. Серед сучасних українських дослідників сміху необхідно відзначити О. О. Золотарьову, В. Л. Левченко, Л. О. Панкову, Н. А. Бельську, О. В. Голозубова та інших, які вивчають соціокультурні параметри, семантику

й герменевтику, філософські, культурологічні та лінгвістичні аспекти сміху.

Актуальність наукового дослідження вмотивована необхідністю потрактування явища сміху як соціально активного феномену в непересічній буденності відповідно до семантичних доміант та вербалізацією гумористичного коду.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сміху передбачає використання основ філософії, що синтезує здобутки гуманітарних дисциплін і виявляє найбільш загальні закони існування й розвитку суспільства і людини та світоглядні доміанти, у ряду яких розглядається і комічне. М. Фуко писав, що поява нових ідей у філософії і культурі породжується сміхом, який зрушує звичне мислення, зміщує координати й площини, котрими впорядковується вся розмаїтість суцього, внаслідок чого втрачається сталість і надійність тисячолітнього досвіду в осягненні Тотожного й Іншого. Сміх виступає знаковим явищем у переосмисленні традицій раціоналізму, відповідно культур, епох, соціальних нормативів. Сміх розширює межі освоєння людиною світу, розширює простір її практичної діяльності. Завдяки сміху світ стає більше осяжним за своїм смисловим наповненням [2].

Традиція теоретичного аналізу цього явища людської активності починається з Платона й Арістотеля. Проте якщо Платон лише торкнувся цієї проблеми, то Арістотелеві належить цілісна концепція інтерпретації комічного, з якої саме починається формування комічного як естетичної, філософської доктрини. Арістотель визначив смішне як частину потворного: «Комедія ж, як сказано, є наслідуванням (людьми) гіршим, проте й не в усій їх підлості: оскільки смішне є (лише) частиною брідкого, і справді, смішне є певною помилкою й потуранням, проте безболісним і нешкідливим» [3, с. 650]. Концепція комічного, розроблена Арістотелем, здійснила вагомий вплив на всю подальшу теорію сміху. Безперечно, найбільш значні теорії сміху з'явилися набагато пізніше Античності, оскільки лише з XIX століття цей феномен отримав справжнє теоретичне обґрунтування.

Як зазначає Р. Декарт, «сміх є природнім (пов'язаний з радістю), що йде від свідомості, відповідно, зло, яким ми обурені, не може нам зашкодити, сміх може бути і від здивування при несподіваності цього зла, відповідно, тут одночасно проявляється радість, ненависть та здивування» [4, с. 534]. Сміх може бути не тільки відповіддю на негативність, але й просто вираженням радості, чистого задоволення.

Саме так трактував сміх Р. Декарт в своєму трактаті «Пристрасті душі». В цьому ж контексті говорить про нього і Б. Спіноза. Т. Гоббс у своєму творі «Левіафан» віддає перевагу тому, хто сміється, так як сміх – це вираз раптового триумфу від почуття переваги над будь-чим, або будь-ким. [5, с. 253].

В І. Канта можна зустріти таке визначення сміху: «Сміх є афектом від раптового перевтілення напруженого очікування в ніщо» [6, с. 352]. Як вважає І. Кант, приводом для сміху є гра думок, яка містить у собі щось химерне й оманливе, яке ховається за певною ілюзорністю, що може ввижатися навіть прекрасною. І. Кант термін «комічне» не використовує, однак, називає смішне

«грою думки». Щодо цього справедливо відмічає М. Рюміна: «Контраст, суперечність, а також мотиви «гри» і прихованого за видимістю об'єкта смішного в кантівському тлумаченні комічного містяться імпліцитно і, відповідно, послугували вихідним пунктом для розробки теорії комічного в естетиці німецьких романтиків, а потім Гегеля» [7, с. 22]. І. Кант в «Критиці здатності судження» зазначав, що приводом до сміху, як і до музики є «два типи гри естетичними ідеями, за допомогою яких нічого не мислиться» [8, с. 351], однак, змінюючи один одного, вони експлікують «живе задоволення» [8, с. 351]. Тому, «сміх – це афект, що виникає із раптового перетворення очікування в ніщо» [8, с. 352].

Як писав свого часу Гегель, «сміх викликається протиріччям, що безпосередньо виявляється внаслідок того, що щось відразу перетворюється на свою протилежність, отже, в безпосередньо саме себе знищуюче, при цьому передбачається, що ми в той же час не перебуваємо у владі цього нікчемного стану, не розглядаємо його як своє» [9, с. 123]. У сміхові втілюється суб'єктивність, що досягає насолоди самої себе – чиста самість.

Г. В. Ф. Гегель зазначив: «Смішним може бути будь-який контраст суттєвого та його явища, мети й засобів, протиріччя, завдяки якому явище знімає себе в собі самому, а мета у своїй реалізації упускає себе» [10, т. 3, с. 579]. Говорячи про сміх заради сміху, Гегель слушно стверджує, що в таких ситуаціях втрачається процес мислення та сам принцип мислення як особливе вираження естетичного характеру до об'єкта сміху. На думку німецького філософа, через свою внутрішню суб'єктивність людина об'єктивує сміх, реалізує діалектичну єдність загального й одиничного в безпосередній чуттєво-раціональній формі соціальної та естетичної цінності: «Гумор охоплює об'єкт і його формування в межах свого суб'єктивного відображення, проникає всередину предмета та стає саме тим ніби об'єктивованим гумором» [10, т. 2, с. 320].

А. Бергсон у праці «Сміх» (1900 р.) стверджує, що весь простір комічного може бути впізнаним за єдністю походження. Сміх автором трактату порівнюється з енергетикою руху думки поверхнею сенсів, лише завдяки чому й постає можливість розуміння: «Він [сміх] відразу примушує нас здаватися тим, чим ми мали б бути, тим, до чого ми прийдемо одного разу, ставши самими собою» [11, с. 1404]. Аналізуючи феномен сміху, А. Бергсон писав, що сміх подібний до морської піни на поверхні моря, яке хвилюється: «Він подає знак, з'являючись на поверхні суспільного життя, що існують поверхневі обурення. Він ментально змальовує мінливу форму цих потрясінь. Він – та сама піна, головною частиною якої є сіль» [11, с. 1404]. Філософ вважав, що той, хто сміється, починає розглядати іншу особу як маріонетку, нитки від якої тримає у своїй руці. Таким чином, сміх А. Бергсона радше нагадує сарказм, ідку, нищівну іронію – один із видів комічного.

Сміх повинен бути видом суспільного жесту, рятувати суспільство від механічної відсталості. А. Бергсон вказував: «Вихідне від нього (від сміху) побоювання придушує відцентрові тенденції, тримає в напрузі та взаємодії відомі види активності побічного характеру, що ризикують

відокремитися й стихнути, – словом, повідомляє гнучкість всьому тому, що може залишитися від механічної відсталості на поверхні соціального тіла» [11, с. 78].

Сміх виражає здатність людини до оцінки дійсності. На відміну від негативних емоцій сміх стає свідченням того, що зло безпечно, переборне. Сміх сприяє конституюванню світогляду. Д. Лихачов указував: «Функція сміху – оголювати, виявляти правду, знімати з реальності покрови етикету, церемоніальності, штучної нерівності, від всієї складної знакової системи певного суспільства» [12, с. 16].

Традицію психологічної інтерпретації досліджуваного нами феномена було закладено працями Г. Спенсера, Т. Ліппса, Ф. Т. Фішера, З. Фрейда та інших. З. Фрейд, аналізуючи дотепність і комічність як соціальний чинник, розкриває цю проблему з точки зору психогенезу й механізму отримання задоволення та катарсису від сміху: «Дотеп є найбільш соціальним з усіх душевних механізмів, що спрямовується на отримання задоволення» [13, с. 241]. Психодинамічний підхід З. Фрейда до вивчення гумору був найвпливовішою теорією у психологічних дослідженнях гумору у першій половині ХХ ст. Від Г. Спенсера Фрейд запозичив ідею про те, що метою сміху є позбавлення від зайвої психічної енергії. За Фрейдом, існує три категорії пов'язаних зі сміхом явищ: 1 – дотепність або жарти, 2 – гумор, 3 – комізм [13].

Розглядаючи когнітивні механізми об'єктивації структур комічного у теоретичній та практичній діяльності, автор виходить з положення, що комічне – це форма відображення об'єктивної дійсності, а процес пізнання на основі комічного протікає шляхом вирішення протиріч та опосередковується інтелектуальною активністю у поєднанні з афективним компонентом [14, с. 16].

Світоглядні й культурні патерни сміху розглядає в своїй біографії Б. Дземедюк [15]. Зокрема він стверджує, що сміх – власне людське явище. Йому притаманні найважливіші онтологічні характеристики: соціальна природа, діалогічна сутність, етичність. Споконвічно природа сміху корениться в соціальному просторі, поза суспільством, поза соціальною інтеракцією сміху немає. Сміх виникає разом із мовою й мисленням. Він виявляється як єдине цілісне утворення, яке у по-

дальшому розвитку збагачується за своїм змістом, диференціюється за своїми формами і т. ін.

Сміх дозволяє досягати цілісності, гармонійності свідомості, що приводить до нівелювання абсурду, подолання суперечностей, невзгод. Сміх як органічний складник соціальної комунікації допускає оцінку суцього з позицій належного. Сміх виконує функцію санкціонування, яка дозволяє стверджувати найбільш досконалі норми, цінності соціальної парадигми, рецепції буттєвих домінант у сакральному сенсі. Польський науковець Б. Дземидюк зазначає: «Глузування й жарт стають санкцією, що примушує дотримуватися звичаїв і загальноприйнятих норм, а також свого роду репресією проти індивіда, який вчинив антигромадську дію. Сором, викликаний публічним осміянням, пробуджує бажання загладити провину, перебороти недоліки й здобути повагу одноплеменників» [16, с. 159-160].

Й. Гейзінга вважає, що коли людина сміється, то вона є більше ніж просто розумною істотою, оскільки сміх, як і гра, є чимось надрозумним [17, с. 13].

Через значну роль сміху, комічного в житті індивідів і різних спільнот явище сміху, як постає із зазначеного вище, викликає зацікавленість із моменту виникнення філософських систем щодо осягнення цього феномена людської життєдіяльності. Сміх відкриває полісемантичне бачення, дійсності, можливо, більш конструктивне, яке ми часто ігноруємо й не помічаємо, оскільки знаходимося під владою гри в серйозність і раціональність. Сміх має поліфункціональні характеристики. Зокрема, у сучасних умовах сміх і гумор постають засобами швидкої передачі спеціальної, особистої, публічної інформації та методами гармонізації соціального буття людини.

Висновки. Таким чином, онтологічна природа сміху сприяє трансформації системи цінностей у ході руху від одного ступеня соціального розвитку до іншого і є найважливішим фактором, що конститує аксіологічне підґрунтя соціального простору, виконує ідентифікаційну (процес самоусвідомлення), інтеграційну (об'єднання спільноти на основі спільних цінностей), культурну (визначення змістової адекватності і критика неадекватності) функції. Сміх є настільки всеохоплюючою культурною універсальною (відомі спроби навіть вивести математичну «формулу сміху»), що рефлексія цього феномену не знає меж.

Список літератури:

1. Аверинцев С. С. Поэтика ранневизантийской литературы / С. С. Аверинцев. – М.: Наука, 1977. – 320 с.
2. Фуко М. Воля к истине / М. Фуко. – М., 1996. – 114 с.
3. Аристотель. Поэтика / Аристотель // Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель; пер. с древне-греч. и ред. З. Н. Микеладзе. – М.: Мысль, 1976–1983. – Т. 4. – 1983. – 700 с.
4. Декарт Р. Сочинения в 2 т.: пер. с лат. и франц. / Р. Декарт. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – 534 с.
5. Родный О. В. Смех в философской рефлексии / О. В. Родный // Гілея: Науковий вісник. – Випуск 54. – № 11. – 2011. – 254 с.
6. Кант И. Сочинения: в 6 т. / И. Кант; под общ. ред. В.С. Асмуса и др. – М.: Мысль, 1963–1966. – Т. 5. – 1966. – 564 с.
7. Рюмина М. Т. Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность / М. Т. Рюмина. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 314 с.
8. Кант И. Критика способности суждения / И. Кант // Собр. соч.: в 6 т. – М.: Мысль, 1966. – Т. 5. – 462 с.
9. Гегель Г. Философия духа / Г. Гегель // Энциклопедия философских наук [Отв. ред. Е. П. Ситковский. Ред. коллегия: Б. М. Кедров и др.]. – М.: Мысль, 1977. – Т. 3. – 471 с. (АН СССР. Ин-т философии. Филос. наследие).
10. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Искусство, 1968–1973. – Т. 1. – 1968. – 312 с.; Гегель Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Искусство, 1968–1973. – Т. 2. – 1969. – 328 с.; Гегель Г. В. Ф.

- Эстетика: в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Искусство, 1968–1973. – Т. 3. – 1971. – 624 с.; Гегель Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Искусство, 1968–1973. – Т. 4. – 1973. – 676 с.
11. Бергсон А. Смех / А. Бергсон // Бергсон А. Творческая эволюция: материя и память / А. Бергсон. – пер. с фр. – Минск: Харвест, 1999. – 1404 с.
 12. Древнерусский смех / М. М. Бахтин: pro et contra: личность и творчество М. М. Бахтина в оценке русской и мировой гуманитарной мысли: антология. Т. I / отв. ред. тома Д. К. Бурлака. – СПб.: Издательство РХГИ, 2001. – 467 с.
 13. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / З. Фрейд. – М., 1925. – 318 с.
 14. Мусийчук М. В. Когнитивные механизмы структур комического: философско-методологические аспекты. – Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора психологических наук. – Новосибирск, 2011. – 34 с.
 15. Дземидюк Б. О комическом / Б. Дземидюк. – М., 1974. – 295 с.
 16. Барт Р. Смерть автора // Р. Барт. Избранные произведения. – М., 1994. – 145 с.
 17. Хейзинга Й. Homo ludens: в тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга. – М.: Прогресс, 1992. – 464 с.

Куриленко Д.В.

Институт филологии
Киевского национального имени Тараса Шевченко

СОЦИОФИЛОСОФСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СМЕХА КАК ПАРАДИГМА ПОЗНАНИЯ БЫТИЕВОЙ ДОМИНАНТЫ. СМЕХ КАК АТРИБУТ БЫТИЯ И ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА

Аннотация

В статье рассмотрено феномен смеха как бытиево́й доминанты и атрибута постижения окружающей действительности индивида, лица, личности. Смех выступает как проявление и атрибут сознания человека, инструмент доминирующих ценностных атрибутов и самоидентификационных ориентаций и процессов, субъективных интенций. Смех верифицируется как метод гармонизации и социокультурной интегрированности в суггестивном процессе и творческой парадигме. Смех – выражение самых глубоких мыслей самым простым способом.

Ключевые слова: феномен смеха, культурный патерн, реализация, социокультурная репрезентация, суггестивный процесс.

Kurylenko D.V.

Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE SOCIAL-PHYLOSOPHICAL ASPECT OF HUMOUR AS A PARADIGM OF COGNITION OF THE DOMINANCE OF BEING. THE HUMOUR AS OUR ATTRIBUTE OF BEING AND POLYSEMANTIC STRUCTURE

Summary

The phenomenon of humour is viewed in the article as a dominance of being and the attribute of the conception of the other reality of the individual and the person and personality. The humour is expressed through the mind of a man, an instrument of the dominant-evaluative attributes and self-evident orients and process and subjective intentions. The humour laughter varies as a method of harmonization an social-cultural integration into suggestive process and cultural paradigm. The laughter is the share expression of deep senses in the simplest possible way.

Keywords: a phenomenon of laughter, cultural pattern, realization, social-cultural representation, suggestive process.